

СОЦІАЛЬНІ ТА ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІКИ

УДК 332.12

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВИБОРУ

Зінчук Т.О.

Постановка проблеми. Одним із найбільш актуальних аспектів функціонування аграрного сектора економіки в умовах євроінтеграційних перспектив є виробництво екологічно чистої сільськогосподарської продукції. На сучасному етапі глобалізації ринкової економіки спостерігається стійке зростання попиту на таку продукцію. Однак в Україні аграрні реформи, які здійснювалися в останнє десятиріччя, зосереджувалися в основному на реформуванні прав власності, земельних відносинах, проведенні інституціональних перетворень та інших питаннях. При цьому майже не зверталось уваги на агроекологічний стан земельних ресурсів та дотримання агротехнічних вимог при вирощуванні сільськогосподарських культур. В умовах формування ринкових відносин домінуючу позицію посів принцип отримання максимального прибутку та необхідності вирішення економічної проблеми попиту та пропозиції. Водночас екологічний фактор ігнорувався, що призвело до погіршення агроекологічного стану земель та відповідно до якості агропродовольчої продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика процесу екологізації виробництва сільськогосподарської в ринкових умовах господарювання широко представлена у вітчизняній та зарубіжній літературі. Наукові пошуки вчених спрямовані головним чином на формування системи термінології, що визначає сутність та напрями сільськогосподарського (органічного, екологічно безпечного, біодинамічного, самопідтримуючого тощо) виробництва; аналіз існуючого досвіду ведення екологічного землеробства в окремих країнах світу; узагальнення сучасного стану та тенденцій розвитку світового ринку екологічного сільського господарства; розробку технології ведення екологічного землеробства та стратегії екологічно стійкого розвитку сільського господарства. Значну увагу дослідженню зазначених проблем приділили О. Бондар, Б. Данілішин, М. Долішній, С. Дорогонцов, Т. Заєць, В. Мунтіян, О. Попова, В. Трегобчук, (Україна) Є. Ковальов, Р. Кантеміров, А. Лиман, Н. Широжеева (Росія), ряд зарубіжних вчених: Blume Ja B., Yames C, Kajka T., KotM., Zywucki T., Paarlberg R. та багато інших. Результати досліджень сучасних тенденцій стосовно екологічного розвитку сільського господарства дозволяють зробити узагальнення з приводу того, що екологічний метод господарювання закріплює свої позиції.

Мета статті. На основі теоретичного та емпіричного обґрунтування сучасних світових та європейських тенденцій розвитку екологічного сільського господарства розробити основні рекомендації щодо формування національної стратегії екологізації аграрного виробництва.

Виклад основного матеріалу. Зростання ролі та значення екологізації аграрного виробництва відмічається у всіх кранах світу. Загальна кількість угідь, зайнятих під екологічне виробництво сягає 17 млн. га при темпах росту світового ринку екологічних продуктів до 20 % щорічно. Продаж органічних товарів у світі досягає 35-40 млрд. дол. США [10, с. 80]. Вектор виробництва поступово переміщується у бік країн, що розвиваються, насамперед Латинської Америки та Азії. Значні екологічні площі зосереджені в Австралії та Аргентині: відповідно 11,8 та 3,3 млн. га, що зумовлено наявністю у цих країнах крупних пасовищ, сертифікованих як екологічні. Відмітимо й те,

що Китай, проводячи широкомасштабну активну політику екологізації сільського господарства, майже за два роки більш ніж в 11 разів збільшив частину земель, відведених під органічне сільське господарство [3, с 25].

Все вищезазначене свідчить про формування нових тенденцій розвитку світового агровиробництва та споживання екологічно чистої продукції, недостатність лише декларування „якості" та „безпеки" агропродовольчої продукції, а наявність об'єктивних доказів досягнення прогресивних зрушень у цій сфері.

Не дивлячись на те, що перехід до екологічно чистого агровиробництва (екологічного землеробства) призводить до суттєвого скорочення виробництва продукції на одиницю площі земель, підвищення цін на продовольство на 15 %, зниження доходів фермерів приблизно на 10 %, а також врожайності сільськогосподарських культур та продуктивності сільськогосподарських тварин і, фактично, означає зміну системи господарювання, кількість фермерських господарств альтернативних систем землеробства у Євросоюзі неухильно зростає. Взамін на це окремі країни отримують зростання зайнятих у сільському господарстві, зниження витрат енергії у сільському господарстві, скорочення використання нітратів тощо. Відповідно продовольство стає екологічно чистим, покращується стан здоров'я людей та тварин [4, с 26].

Позитивна динаміка подальшого великомасштабного переходу країн до органічного землеробства мотивована двома основними факторами: по-перше, бурхливим розвитком новітніх технологій в аграрній сфері, зокрема в агроекології та біології та, по-друге, об'єктивно існуючою потребою суспільства у споживанні екологічно чистих продуктах харчування. За свідченням окремих дослідників попит населення ЄС на екологічно чисту продукцію задовольняється лише на третину [6, с 46-51].

З врахуванням того, що Україна має широкий спектр можливостей для екологізації сільського господарства, це дає їй право претендувати на частину європейського ринку екологічно чистих продуктів. Водночас, екологічне чисте виробництва виступає своєрідною умовою для створення біотехнологічної бази для медицини та покращення здоров'я сільського населення внаслідок зменшення забруднення земельних та водних ресурсів, повітряного басейну, збереження лісів та біологічного різноманіття. Паритет економічних, соціальних і екологічних інтересів покладено в основу стратегії стійкого розвитку. У цьому контексті необхідно здійснювати і екологізацію виробничої та невиробничої діяльності" [8, с 258].

За оцінками Міжнародної федерації органічного (екологічного) сільського господарства - IFOAM (International Federation of Organic Agriculture Movements)* в Україні нараховується 69 сертифікованих органічних господарств із площею сільськогосподарських угідь під органічним виробництвом 239,5 тис. га, що надало їй можливість зайняти за цими показниками 16-те місце серед ста країн світу [1]. Розвиток екологічного сільського господарства не набув в Україні ще такої популяризації, як в ЄС, і в основному, носить епізодичний характер. Перспективи вітчизняного виробництва конкурентоспроможної на зовнішніх ринках екологічно чистої продукції також сьогодні не можна назвати оптимістичними. Причини, які сьогодні перешкоджають формуванню ринку екологічно чистої продукції можна умовно поділити на три групи: 1) організаційно-правові; 2) виробничо-технологічні; та 3) ринкові. Зупинимось на характеристиках кожної з відмічених.

"IFOAM (International Federation of Organic Agriculture Movements) - некомерційна Міжнародна федерація органічного сільського господарства, яка здійснює управління екологічним виробництвом на міжнародному рівні з 1971 р. та об'єднує 750 організацій з більш, як 100 країн світу. Основні завдання IFOAM: координація та контроль за дотриманням положень екологічного сільського господарства у різних країнах світу; підтримка організацій органічного землеробства у всьому світі; встановлення та перегляд міжнародних стандартів виробництва екологічних продуктів харчування, їх переробки та торгівлі ними.

Організаційно-правові причини пов'язані з відсутністю чіткого визначення понять „екологічно чистої продукції“, розробки загальнозрозумілих критеріїв визначення „екологічної чистоти продукту“, недосконалістю законодавства, регулюючого зазначені питання. Невирішеними залишаються окремі методичні проблеми з організації виробництва на екологічній основі. Теоретична база з даного напрямку у вітчизняній науці знаходиться лише на початковій стадії формування, що зумовлює деякі розбіжності щодо поняття „екологічно чиста продукція“ в Україні та ЄС. У проекті Закону „Про органічне сільське господарство“ викладено декілька варіантів основних термінів для визначення характеристик сільськогосподарської продукції, зокрема пропонується під органічним землеробством розуміти систему ведення сільського господарства з використанням мінімальної обробки ґрунту та недопущенням використання мінеральних добрив та ядохімікатів. Зміст терміну „екологічно чиста продукція“ сформульовано наступним чином: „Продукція, отримана внаслідок органічного землеробства, споживання якої не призводить до порушень фізіологічного стану здоров'я людини“. З наведених тлумачень зрозуміло, що в принципі ці два терміни ототожнюються.

В ЄС під терміном „екологічно чиста продукція“, яка виробляється за органічними технологіями, найчастіше розуміють продукти, які вирощуються: по-перше, без застосування пестицидів, синтетичних мінеральних добрив; по-друге, у фунті із вмістом гумусу, збільшення якого досягається шляхом вводу органічних речовин; по-третє, у фунті, де збільшення вмісту мінералів досягається за рахунок використання природних мінеральних добрив; по-четверте, без обробки консервантами, антибіотиками та гормонами“ [11]. Саме поняття „органічне“ відображає процес екологічно безпечного ведення сільського господарства, який сприяє розвитку і підтриманню біорізноманіття, біологічних циклів і біодинамічного стану ґрунту. При цьому базовим компонентом, що використовується у виробництві сільськогосподарської продукції виступає органічна речовина, живі організми або їх продукти.

Аналогічні теоретико-методологічні підходи використовуються і російськими вченими, зокрема під органічним сільським господарством розуміють виробництво екологічно чистих сільськогосподарських продуктів“ [5, с 64]. Екологічне сільське господарство ототожнюється з органічним, або біологічним, яке також ще називається альтернативним і вважається одним із напрямів сільського господарства, де застосовуються такі способи (методи) ведення агровиробництва, при яких не використовуються синтетичні хімічні добрива та засоби захисту, а всі процеси виробництва забезпечують замкнутий цикл, внаслідок чого досягається природо- та ресурсозберігаючий ефект [10, с 80]. Загальні риси до підходів щодо джерел виникнення та здійснення екологічно чистого виробництва, як правило, знаходяться більше у соціальній, аніж в економічній площині. Зокрема, відмічається, що органічне землеробство - це „технологічне зрушення, модифікація розвитку продуктивних сил в умовах глобалізації та посилення диференціації суспільства. Поляризація у доходах веде до поляризації споживання продовольства, одні споживають високоякісні продукти органічного землеробства, а інші - відносно дешеві сільськогосподарські товари масового виробництва“ [4, с 24-25]. Цим самим підкреслюється елітний характер системи органічного землеробства.

У всіх викладених вище варіантах дефініції даного питання основною вимогою, яка ставиться по відношенню до екологічно чистого, або органічного землеробства, є вимога не до конкретних властивостей сільськогосподарської продукції, а до умов її вирощування.

Відсутність у вітчизняному законодавстві чітко окресленого трактування поняття „екологічно чиста продукція“, яке б відповідало визначенню, прийнятому у країнах ЄС,

негативно впливає на процес формування експортного потенціалу аграрного сектора України в умовах СОТ. До цього слід додати і нерозвиненість самої нормативно-правової бази, базовий стан якої дуже далекий від ЄС. Наразі у Законі України „Про державну підтримку сільського господарства України” від 24 червня 2004 р. взагалі не передбачено підтримки заходів з ведення органічного сільського господарства.

У ситуації, що склалася, насамперед необхідно знайти законодавчі рішення у сфері технічного регулювання та контролю, важелі екологізації виробництва продуктів харчування та продовольчої сировини, розробити систему субсидій, пільг, інструментарію екологічного страхування. Враховуючи ймовірні перспективи екологізації сільського господарства, у якості правової основи можна було б використовувати відповідні нормативні документи ЄС, які діють на наднаціональному та національному рівні.

Виробничо-технологічні причини пов'язані з відсутністю технології виробництва екологічно чистої продукції у зв'язку з чим, підприємства, які випускають екопродукцію не можуть отримати міжнародну сертифікацію та претендувати на світові ринки. Початковий вітчизняний досвід в організації екологічного сільського господарства свідчить про роз'єднаність проведених досліджень та прийняття рішень. За оцінкою спеціалістів, органічне агровиробництво розвивається лише в одному напрямку, а саме - вирощування зернових культур у великих господарствах. Переважна більшість органічних господарств в Україні є великомасштабними з середнім розміром понад 3 тис. га, а фермерські та особисті селянські господарства взагалі не беруть участі у процесі вирощування екологічно чистої продукції [2]. По жодному з 43,1 фермерських господарств, ще нараховуються в Україні, відсутні дані щодо виробництва продукції органічного землеробства, хоча площі сільськогосподарських угідь у користування досить значні, і складають 3972,8 тис. га, з яких 3814,9 тис. га припадає на ріллю [9, с 146].

Складність організації виробництва біопродукції на таких підприємствах цілком зрозуміла і, пояснюється, насамперед, відсутністю необхідного середовища, основним/чинниками якого є створення технічних можливостей та комерційної привабливості. Приймаючи рішення про перехід до екологічно чистого сільськогосподарського виробництва, керівники підприємств не можуть втілити його поодиночі. Вони до цього не готові ні психологічно, ні технічно, а також не мають достатньої вигоди від розвитку органічного агровиробництва. Адже цілком очевидно, що значно більший зиск отримують трейдери, які експортують зерно за кордон і є власниками сертифікатів. Відсутня ї система навчання виробників органічної продукції, яка повинна включати програми, що висвітлюють з нові агротехнічні прийоми, які застосовуються імплементації системи екологізації сільського господарства.

Враховуючи незначну частку фермерських господарств у структурі продукції усіх категорій господарств з метою розвитку ринку екологічно чистою продукції, було б доцільними створення та організація спеціалізованих екологічно орієнтованих підрозділе в умовах великих сільськогосподарських підприємств. Це дасть можливість для проведення більш ефективних дій у напрямку поступового заміщення хімічних препаратів біопрепаратами, агротехнічними прийомами, біотехнологіями та поступового переходу від використання хімічних добрив та пестицидів до впровадження органічних добрив та природних меліорантів. Вирішити проблему на рівні усіх господарств в Україні не виявляється можливим, оскільки за останні роки динаміка використання, наприклад, тільки органічних добрив не покращилася. Їх споживання у землеробстві знизилася з 8,6 тонн на 1 га посівної площі у 1990 р. до 0,7 тонн у 2006 р., у тому числі під зернові з 6,5 тонн до 0,5 тонни, під картоплю з 62,8 тонн до 13,1 тонни на 1 га посівної площі. Подібні тенденції простежуються і по відношенню до інших сільськогосподарських культур (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка внесення органічних добрив під сільськогосподарські культури на сільськогосподарських підприємствах України у 1990-2006 рр., тонн на 1 га посівної площі

Назва культури	1990 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 ^а .	2004 р.	2005 р.	2006 р.
Внесено під всі посіви	86,6	1,3	1,3	1,2	1,0	0,8	0,8	0,7
у тому числі під: зернові								
	6,5	0,8	0,7	0,8	0,7	0,5	0,5	0,5
технічні	17,5	3,1	3,4	2,9	1,5	1,4	1,2	1,0
овочі та баштанні	20,1	2,9	2,8	2,6	2,0	1,9	1,3	1,2
картоплю	62,8	40,1	34,3	34,8	23,7	18,3	17,1	13,1
кормові культури	5,7	1,1	1,1	1,1	1,0	1,1	1,2	1,2

Джерело: [9, с 94].

Зниження родючості ґрунтів, зменшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та погіршення її якості за досліджуваний період є наслідком порушення балансу між внесенням органічних та мінеральних добрив. Зазначена диспропорція у співвідношенні між основними елементами живлення у внесенні добрив є екологічно шкідливою та зумовлює нагромадження у продукції рослинництва нітратів у кількості, що перевищує гранично допустимий рівень. Отже, на більшості агропідприємств України не ведеться не тільки екологічно чисте виробництво, але й екологічно безпечне виробництво, при якому, на відміну від попереднього, допускається використання мінеральних та органічних добрив, засобів хімічного захисту сільськогосподарських культур у нормах, при яких не виникає загрози навколишньому середовищу та природним ресурсам. Однією з причин такої ситуації є відсутність у сільськогосподарських підприємств фінансових можливостей для розвитку як екологічного сільського господарства, так і традиційного з використанням хімічних добрив.

Екологізовані господарства поряд з рослинницьким напрямом повинні включати й тваринницький з метою покращення екосистеми та збереження залежності: ґрунт - рослина, рослина - тварина і тварина - ґрунт. У ЄС вирощування тварин є інтегрованою частиною агрогосподарства. Відповідно до природно-біологічних циклів, екологія, вирощування тварин і ґрунту тісно взаємопов'язані. Встановлено, що продукція тваринного походження може бути реалізована як екологічно чиста, коли тварини вирощені згідно принципів екогосподарства [12, с 56-60]. Тваринницька продукція, отримана за екологічно чистими технологіями повинна також бути сертифікована до надходження її на ринки. Отже, процес екологізації сільського господарства повинен здійснюватися на основі комплексного підходу, охоплюючи як рослинницьку, так і тваринницьку галузі. Тваринницький же напрям виробництва екологічно чистої продукції в Україні взагалі відсутній.

Окрім того, практика функціонування вітчизняного ринку екологічно чистої продукції у цьому відношенні недосконала. Однією з похідних зазначеної проблеми є відсутність стандартів і системи сертифікації екологічно чистої продукції, що створює суттєві бар'єри для її реалізації на ринках країн ЄС. Навіть якщо припустити можливість отримання значних обсягів виробництва екологічно чистих продуктів, „пробитися” на швидкозростаючий світовий ринок екологічної продукції без ефективно діючої системи сертифікації неможливо. Екологічний сертифікат вважається у європейській практиці свого роду перепусткою на ринок екологічної продукції та слугує офіційним визнанням екологічної якості продукції сільськогосподарського підприємства з боку цільового ринку. Здійснення сертифікації у системі органічного землеробства являє собою процес контролю виробництва. У більшості країн ЄС функції сертифікації покладено на державні організації (Данія, Фінляндія, Естонія). В окремих країнах (Голландія, Швеція) зазначені функції виконують уповноважені державою приватні організації. Приватна система

контролю діє у Німеччині, Франції, Швеції та інших країнах. Їх особливістю є те, що контрольні організації проходять обов'язкову акредитацію на відповідність державним стандартам. Обов'язковою умовою системи сертифікації незалежно від форми власності є наявність екомаркування на кожному виді продукції, який був отриманий шляхом органічного виробництва.

Процес впровадження національної системи сертифікації та контролю за виробництвом екологічно чистої продукції на вітчизняних сільськогосподарських підприємствах підпадає під вплив доволі специфічних факторів: високого ступеню бюрократизації, формального відношення до даної проблеми, націленості на отримання сертифікату будь-якою ціною тощо. Все це підсилює і без того несприятливий імідж України на світових ринках, оскільки зарубіжні споживачі знають її, як країну з високим рівнем техногенних та екологічних аварій. Звідси проміжний висновок полягає у тому, ще в умовах низької правової дисципліни повністю перекласти функції сертифікації на приватні організації недоцільно. Тим більше, що механізм сертифікації за міжнародними стандартами має певні складності, вимагає переходу виробництва на стандарти ISO та потребує значних фінансових витрат. За висновками експертів, помилковим є думка про особливу фінансову вигідність органічного сільського господарства. Насправді для ведення органічного господарства потребуються не менші капіталовкладення (а можливо і більші), ніж для традиційного господарювання. Тільки для проведення заходів із сертифікації землі, яка проводиться протягом трьох років необхідно витратити від 3-х до 4-х тис. євро [7]. У регіонах, де землі забруднені неорганічними сполученнями, або розташовані поблизу зони забруднення, отримати такий сертифікат взагалі неможливо, дороговартісною.

Наступним проміжним висновком може бути те, що впровадження органічного сільського господарства не застраховано від негативних наслідків, які можуть виникати у разі, наприклад, заборони на використання хімічних засобів захисту рослин, що ймовірно призведе до погіршення фізичних властивостей ґрунту та ерозії. У зв'язку з цим відмова від мінеральних добрив вимагатиме як збільшення обсягів органічних добрив, так і витрат на їх виробництво та внесення. Водночас, перехід від інтенсифікації до агроекологічного землеробства без відповідного наукового забезпечення здатний викликати зниження виробництва продовольства та його різке подорожчання. Отже, незаперечною в організації виробничо-технологічного процесу екологізації сільського господарства є роль держави у вигляді відповідної фінансової підтримки, розробки технологічних та організаційних регламентів та серйозних державних програм на його освоєння.

Ринкові причини пов'язані з неготовністю вітчизняних споживачів до сприйняття високих цін на екологічно чисту продукцію та недооцінкою її переваг перед продукцією, вирощеною за традиційними технологіями. Така ситуація виступає свідченням слабкої поінформованості споживачів та споживчої некомпетентності відносно якісних характеристик даного виду продукції. Більшість споживачів не концентрує уваги на екологічності продукції, так як основні продукти (овочі, картопля, м'ясо, молоко) вирощуються та виробляються в особистих господарствах, або присадибних ділянках, що припускає натуральність виробленої продукції. Фактично внутрішній ринок не зорієнтований на пропозицію екологічної продукції, мало того, вона взагалі відсутня як окрема товарна категорія.

За умови орієнтації на світовий (європейський) ринок, увесь цикл виробництва повинен відповідати нормам та директивам тих країн, куди продукція експортується, іє безперечно викликає необхідність перегляду вітчизняними сільськогосподарськими* товаровиробниками усього циклу виробництва, відмови від хімізації, обов'язкове проведення сертифікації продукції тощо. Якщо ж перевагу віддати розвитку внутрішньо—

ринку екологічно чистої продукції, то можливим варіантом стало б прийняття та використання перехідних стандартів за якими оцінювалася насамперед якість продукції. У середньостроковій перспективі це б сприяло накопиченню позитивного досвіду ведення сільського господарства на екологічній основі та дозволило б здійснити поступовий перехід до європейських стандартів з мінімальними збитками для товаровиробників та водночас забезпеченням споживачів якісною екологічно чистою продукцією. Відповідно формувалася б система державного управління, яка б сприяла розвитку ринку екологічно чистої продукції шляхом підтримки наукових розробок, узгодження стандартів та навчання специфічним особливостям ведення зазначеного виду господарювання. На наше переконання, це найбільш виправданий вихід у даній ситуації.

У якості довгострокової перспективи з урахуванням особливостей європейської моделі сільського розвитку, у якій сільському господарству відведена багатofункціональна роль, стратегія екологізації аграрного виробництва нам бачиться таким чином: (рис. 1). В основу розробки такої стратегії у авторському варіанті покладено принцип забезпечення соціальних та екологічних ефектів внаслідок екологізації аграрного виробництва, що виявляється у збереженні стану навколишнього середовища, підвищенні потреби у трудових ресурсах на сільських територіях тощо. Вибір моделі екологізації на основі розробленої стратегії повинен визначатися балансом між економічними та екологічними аргументами. Водночас більш жорсткими мають бути екологічні обмеження.

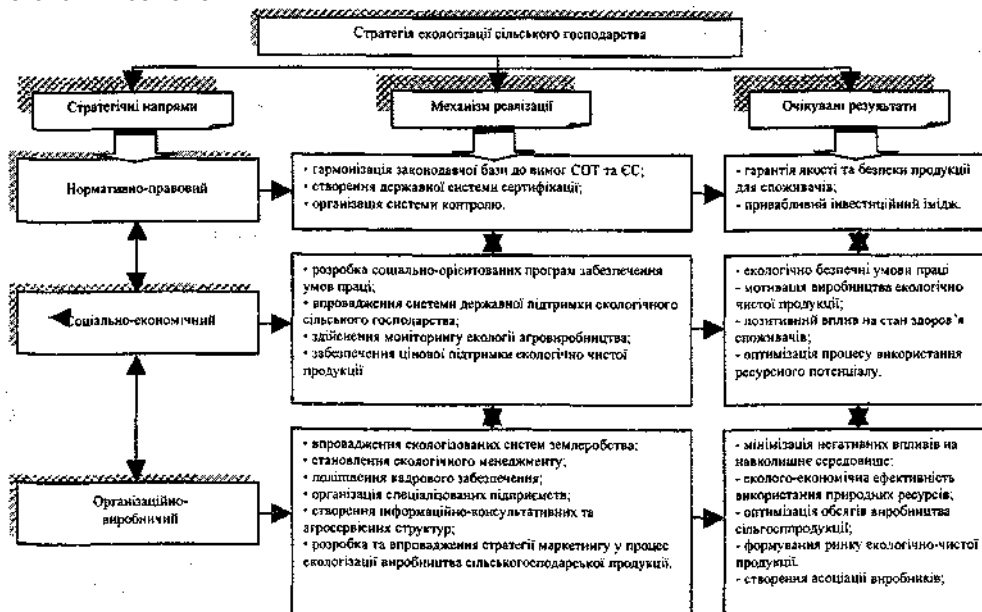

Рис. 1. Схема формування стратегії екологізації сільського господарства

Висновки і перспективи подальших розвідок. Все зазначене вище свідчить, що без створення ринку екологічно чистої продукції, інтегрованого у європейський та світовий, який би гарантував споживачам особливу якість агропродовольчої продукції, а товаровиробникам її надійний збут, неможливо широке розповсюдження екологічного сільського господарства в Україні. Для розвитку внутрішнього ринку екологічно чистої продукції першочергові заходи повинні зводитись до такого:

- створення гармонізованої з європейськими вимогами нормативно-правової бази (прийняття закону про екологічне сільське господарство), а також системи та органів сертифікації в сфері екологічного агровиробництва та розробка державних

програм екологізації сільського господарства з метою залучення інвестицій у даному напрямку;

- забезпечення надійної та оперативної системи контролю за станом та використанням земель під органічним господарюванням на основі постійно діючого моніторингу виробничого процесу;
- забезпечення доступу екологічно чистої продукції для вітчизняних споживачів;
- проведення подальших наукових досліджень, які б дозволили порівняти витрати на органічне та традиційне землеробство з урахуванням досить стійкого та надійного досвіду країн ЄС, а також передбачити та вивчити можливі негативні наслідки введення органічного землеробства;
- підготовка кадрів до діяльності в нових умовах, пов'язаних з впровадженням інноваційних екологічно чистих агротехнологій у сільському господарстві, субсидування участі спеціалістів у міжнародних виставках за рахунок спеціально створених екологічних фондів;
- здійснення на рівні кожного екологічно господарюючого сільськогосподарського підприємства ефективної системи матеріального та морального стимулювання керівників та рядових виконавців, у якій повинні відобразитися методи визначення витрат, матеріальних та грошових засобів на забезпечення процесу екологізації виробництва, питання цінового механізму. Доцільним є введення пільгового кредитування на особливих умовах за рахунок збільшення термінів повернення запозичених коштів, видачі кредитів на придбання спеціального природоохоронного обладнання тощо.

Досягнення значних результатів при екологізації виробництва залежатиме від організації технологічних та трудових процесів на сільських територіях, оснащення господарств передовою, більш продуктивною технікою, якості та рівня сервісного обслуговування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бородачова Н., Китраль О. Органічний продукт. Вирощений без хімії і ...сертифіката // Дзеркало тижня. - 2004. - № 31 (506). - 7-13 серпня.
2. Досвід країн Європейського Союзу у сфері органічного агровиробництва: приклади розвитку для України / Проект Bisto-2003 „Розвиток органічного агровиробництва в Україні”. - К.: Мінагрополітики України, 2003. - С 68-84.
3. Кантемиров Р. Мировой рынок экологического сельского хозяйства: современное состояние и тенденции развития // Международный сельскохозяйственный журнал. - 2007. - № 4. - С. 25-27.
4. Ковалёв Е. Органическое земледелие - ответ на вызов времени // Мировая экономика и международные отношения. - 2005. - № 9. - С. 22-28.
5. Личман А.А. Некоторые аспекты производства экологически чистой сельскохозяйственной продукции в России / Многофункциональность сельского хозяйства и устойчивое развитие сельских территорий. - М.: ВИАПИ им. А.А. Никонова: „Энциклопедия российских деревень”, 2007. - С. 64-67.
6. Мовчан В.Н. Доклад, посвященный мировому опыту экологического агропроизводства // Экологическое сельское хозяйство: зарубежный опыт и новые перспективы для России: Первая международная конференция. - М., 2004. - С. 46-51.
7. Музыченко О. МинаПК потянуло на органик, <http://proapk.com.ua/apk>, 19.01.2007.
8. Мунтян В.І. Економічна безпека України: Монографія. - К.: Видавництво КВІЦ, 1999.-464 с.
9. Сільське господарство України / Статистичний збірник, 2006 р. - К.: Держкомстат України, 2007. - 368 с
10. Широжеева Н.Г. Организационные и научные подходы к экологизации сельского хозяйства // Многофункциональность сельского хозяйства и устойчивое развитие сельских территорий. - М.: ВИАПИ им. А.А. Никонова: „Энциклопедия российских деревень”, 2007. -С. 80-81.

11. Barrett Stephen The truth about organic „certification”: does it help ensure safer foods - or just costlier ones? <http://www.msn.com> - organic foods/nutrition, 1998.
12. Podstawy funkcjonowania rolnictwa ekologicznego / Praca zbiorowa pod kierownictwem mgr inż. Teresy Kajki. -Warminsko-Mazurski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Olsztynie. - Olsztyn, 2005. -74 s.